

pokken, cholera, typhus, dysenterie, mijnwormziekte, lepra, framboesia, pest. Ziekenhuizen werden gebouwd en vele honderden inheemsen werden opgeleid tot verpleegkundige of vroedvrouw. Onderzoek van de beri-beri leidde tot de ontdekking van de vitale rol van de vitaminen – het waren Nederlandse medici die in Indië bij hun onderzoek naar de gevolgen van het eten van geslepen rijst de grondslag legden voor de vitamine-leer. De medische voorzieningen, bevorderd door twee wetenschappelijke instituten, een in Batavia, een in Bandoeng, stonden onder controle van de Dienst der volksgezondheid die tot in verafgelegen streken zijn waarnemers en helpers had. Dat die medische zorg overigens in de binnenlanden bijvoorbeeld van Borneo heel veel minder om het lijf had dan op het dichtbevolkte, geheel ontsloten Java, spreekt vanzelf. Op dat hoofdeiland was speciaal ook nog van betekenis dat het gouvernement in de jaren '17 en '18, toen er door misoogsten en door een katastrofale influenza-epidemie (de 'Spaanse griep' die in Indië ca. twee miljoen personen deed sterven) hongersnood dreigde, de gehele rijsthandel in handen nam en dat belangrijkste volksvoedsel liet distribueren. Grootscheepse hongersnood werd toen, en ook later, voorkomen. In Brits-Indië en in China stierven in de eerste vier decennia van deze eeuw bijna jaar voor jaar miljoenen van de honger – in Nederlands-Indië was de inheemse bevolking veelal ondervoed maar de honger eiste er nauwelijks mensenlevens.

Ook in andere opzichten kwam het beleid van het gouvernement de inheemsen ten goede. Zo werd de landbouw bevorderd door het aanleggen van irrigatiewerken: zij voorkwamen verwoestende overstromingen, waarborgden een regelmatige watertoevoer naar de *sawahs* en konden veelal gebruikt worden voor de opwekking van electriciteit. Zeker, aanvankelijk waren die irrigatiewerken voor de suikercultuur bedoeld maar de *sawahs* der inheemsen profiteerden er ook van.¹ In 1885 was op Java 210 000 ha 'technisch bevoeid', zoals het heette, in 1940 meer dan zesmaal zoveel: ruim 1,3 mln ha (ruim 13 000 km² dus, oftewel bijna twee-vijfde van het oppervlak van Nederland) – dat was ruim een derde van het oppervlak van alle *sawahs* op Java, waarvan toen de *sawahs* die

¹ Het gouvernement nam in 1906 de irrigatiewerken in de suiker-producerende gebieden volledig onder eigen controle, 'omdat', aldus Ina E. Slamet-Velsink in een publikatie van het Anthropologisch-Sociologisch Centrum van de afdeling Zuid- en Zuidoost-Azië van de Universiteit van Amsterdam, 'de suikerondernemingen alle perken te buiten gingen bij het aftappen van het water der bevolking.' (*De Indonesische dorpsamenleving* (1968), p. 69).